

SŁAWOMIR ROPIAK

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Teologii

ORCID: 0000-0002-4123-9902

Postacie świętych Cyryla i Metodego w pryzmacie hymnu *Bracia wybrani przez Boga*

The Characters of Saints Cyril and Methodius in the Prism of the Hymn *Brothers Chosen by God*

Abstract

The Liturgy of the Hours in Polish honours Saints Cyril and Methodius on the fourteenth of February, which is in accordance with the current Roman ecclesiastical calendar. The inclusion, for this day, of its own hymn, *Brothers Chosen by God*, is what distinguishes Polish piety from other communities of the Universal Church of the Latin rite, which have dispensed with their own hymn in honour of these two saints. The Polish-language hymn has a melody as well as an elaboration in the form of a liturgical song.

According to the hymn in question, the brotherhood of Cyril and Methodius flows from their love for Christ. It is His love that is the source of the two missionaries' unity and the foundation of their apostolic zeal. This truth is in line with the Latin tradition and the pastoral direction set by the Second Vatican Council and the teaching of John Paul II.

Cyril and Methodius were endowed by God with wisdom, zeal, knowledge and fortitude. Bringing the light of the Gospel, they shine like torches on the path of the nations. They are shown in the teaching dynamics of the Slavs. The identity of Cyril and Methodius stems from their response to the gift of calling and showing pagan peoples the way to God. The virtues with which they are endowed include wisdom, evangelising zeal, knowledge and fortitude.

By giving the peoples a language of prayer, the Brothers became a blessing to the Slavic family. As God's messengers, today they enjoy the fame due to them and surround the people so that their sufferings bear a hundredfold fruit for heaven.

Roman tradition praises Saints Cyril and Methodius sparingly and with restraint, compared to the Eastern Rite Churches, which owe a great deal to the Solunski brothers, because the Christian faith, as well as liturgy and culture, grew out of the Gospel language. For Western Rite Catholics, Cyril and Methodius are more like: saints inviting people to sing doxologies to God, protectors of suffering people and apostles inviting people to learn about the Christian traditions of the Eastern European nations.

Keywords: Cyril and Methodius, hymns, saints, sung theology, songs, culture.

Abstrakt

Liturgia godzin w języku polskim oddaje cześć świętym Cyrylowi i Metodemu 14 lutego, co zgodne jest z aktualnym rzymskim kalendarzem kościelnym. Zamieszczenie na ten dzień własnego hymnu *Bracia wybrani przez Boga* jest tym, co wyróżnia polską pobożność od innych społeczności Kościoła powszechnego obrządku łacińskiego, w których zrezygnowano z własnego hymnu na cześć tych dwóch świętych. Polskojęzyczny hymn ma melodię, a także opracowanie w formie pieśni liturgicznej.

Według omawianego hymnu braterstwo Cyryla i Metodego wypływa z ich miłości ku Chrystusowi. To Jego miłość jest źródłem jedności obu misjonarzy i fundamentem ich apostołskiego zapału. Ta prawda jest zgodna z łacińską tradycją oraz duszpasterskim kierunkiem wyznaczonym przez Sobór Watykański II i nauczaniem Jana Pawła II.

Cyryl i Metody zostali obdarzeni przez Boga mądrością, zapałem, wiedzą i męstwem. Przynosząc światło Ewangelii, świecą jak pochodnie na drodze narodów. Ukazani są w dynamice nauczania Słowian. Tożsamość Cyryla i Metodego wynika z ich odpowiedzi na dar powołania i wskazywania pogańskim ludom drogi do Boga. Do cnót, jakimi są obdarzeni, należą: mądrość, ewangelizacyjny zapał, wiedza i męstwo.

Bracia, dając ludom język modlitwy, stali się błogosławieństwem dla rodziny Słowian. Jako posłańcy Boży dzisiaj cieszą się należną im sławą i otaczają opieką ludzi, aby ich cierpienia wydały stokrotny owoc dla nieba.

Rzymska tradycja oszczędnie i powściągliwie wysławia świętych Cyryla i Metodego w porównaniu z Kościołami obrządku wschodniego, które bardzo dużo zawdzięczają Braciom Sołuńskim, bo wiarę chrześcijańską oraz liturgię i kulturę wyrosłą z języka ewangelicznego. Dla katolików obrządku zachodniego Cyryl i Metody są raczej świętymi zapraszającymi do wyśpiewania Bogu doksolgii, opiekunami cierpiących ludzi i apostołami zapraszającymi do poznawania tradycji chrześcijańskich narodów wschodniej Europy.

Słowa kluczowe: Cyryl i Metody, hymny, święci, teologia śpiewana, pieśni, kultura.

Wprowadzenie

Liturgia godzin w języku polskim oddaje cześć świętym Cyrylowi i Metodemu 14 lutego¹, co zgodne jest z aktualnym rzymskim kalendarzem kościelnym². Zamieszczenie na ten dzień własnego hymnu *Bracia wybrani przez Boga*³ jest tym, co wyróżnia polską pobożność od innych społeczności Kościoła powszechnego obrządku łacińskiego, w których zrezygnowano z własnego hymnu na cześć misjonarzy – dwóch filarów słowiańskiej wiary⁴. Również jedenastozwrotkowa pieśń *Święci Cyrylu, Metody*⁵, znana w polskich śpiewnikach w XIX w., później została zaniechana⁶. Stąd na pojawienie się hymnu w polskojęzycznej *Liturgii godzin* niewątpliwie miał wpływ papież Jan Paweł

¹ Na ten dzień przypada śmierć Cyryla (869 r.). Obecnie uroczystość świętych Cyryla i Metodego obchodzona jest 5 lipca w Czechach, Morawach i Słowacji, a w krajach prawosławnych Bracia Sołuńscy odbierają cześć 24 kwietnia (jako dzień przybycia ich na Wielkie Morawy); por. Mateusz Andrzejewski. 2013. „Święci Cyryl i Metody w kulturze muzycznej XIX i pierwszej połowy XX w. w kontekście oddziaływania idei słowiańskiej”. *Edukacja Muzyczna* 8: 65.

² Przed reformą Soboru Watykańskiego II w Kościele rzymskokatolickim obchodzono jako święto trzeciej klasy 7 lipca; zob. BR II, 405 S-409 S.

³ „Bracia wybrani przez Boga, / miłością Jego złączeni, / poszli w odległe krainy, /by głosić wiarę Chrystusa. / [2.] Pan ich obdarzył mądrością, / zapałem, wiedzą i męstwem, / aby pogańskim narodom / wskazali drogę do Niego. / [3.] Błogosławieństwem się stali / dla Słowian wielkiej rodziny, / której przynieśli Nowinę / i dali język modlitwy. / [4] Dzisiaj niech swoją opieką / otoczą ludzi w udreće, / aby cierpienie wydało / stokrotny owoc dla nieba. / [5.] Ojcu, Synowi, Duchowi / niech będzie chwała na wieki, / sława zaś Bożym posłańcom / za dar zbawiennej nauki. Amen”; por. *Bracia wybrani przez Boga*, [hymn w Godzinie czytania], LG III 1987 (zwr. 1–5), 1119.

⁴ Zob. *Sédibus caeli nitidīs recēptos* (zwr. 1–6), BR II, 405 S-406 S, 408 S. Zreformowana rzymska *Liturgia Horarum* z 1977 r. (typiczne wydanie dla całego Kościoła rzymskokatolickiego) nie podaje żadnego hymnu ku czci świętych Cyryla i Metodego; por. LH III 1977, 1131–1133; podobnie jest we francuskojęzycznej liturgii: brak własnego hymnu, zamieszczono tylko drugie czytanie w Godzinie czytania, antyfony do Jutrzn i Nieszporów oraz własną modlitwę. Reszta jest z tekstów wspólnych; zob. *La liturgie des Heures*. 1991. T. 1. Editeur: CERF-DESCLEE-MAME, 1412. W katolickim kalendarzu Niemcy wspominają świętych Cyryla i Metodego jako słowiańskich apostołów, ale w niemieckojęzycznej Liturgii godzin nie mają żadnego hymnu na ich cześć; zob. *Cyryll und Method, Namenspatrone am 14.02.* (11.11.2022). [https://stundenbuch.katholisch.de/kalendertag.php?date=14.2.2022](https://www.katholisch.de/heilige/14-02-cyryll-und-method; Stundebuch.katholisch.de. Tagesliturgie auf einen Blick. Deutsches Liturgisches Institut, Montag, 14. Februar. (11.11.2022). <a href=).

⁵ Zob. Szczepan Keller. 1871. *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*. Pelplin: Komis Księgarni Jana Nepomucena Romana; Jan Szadowski. 1885. *Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików, ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego*, wyd. 3, poprawione i pomnożone. Brunsberga [Braniewo]: Drukarnia Warmińska J.A. Wichert (nr 207), 24. W Polsce była znana także pieśń ku czci świętych Cyryla i Metodego: *Śpiewajmy Panu pieśń nową*; zob. Teofil T. Klonowski. 1867. *Szczeble do nieba czyli Zbiór pieśni z melodyjami w kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych*. T. 2. Poznań: Wydawca Ludwik Neszbach, (nr 468), 1169.

⁶ Por. Sławomir Ropiak. 1992. „Katolickie śpiewniki polskie drukowane dla diecezji warmińskiej w latach 1856–1924”. *Studia Warmińskie* 29: 155–195; Sławomir Ropiak. 2000. „Pieśni o świętych oraz rozmaite i przygodne w polskich warmińskich śpiewnikach drukowanych w latach 1858–1924”. *Studia Warmińskie* 37 (2): 347–370; Sławomir Ropiak. 2003. Cześć świętych w pobożności ludowej na przykładzie pieśni ze zbiorów warmińskich. W *Liturgia i pobożność ludowa*. Red. Władysław Nowak, 223. Olsztyn: Uniwersytet Warmiński-Mazurski.

II, który ukazał tych świętych jako słowiańskich misjonarzy i wschodnich patronów Europy⁷.

Polskojęzyczny hymn *Bracia wybrani przez Boga* ma melodię zaproponowaną przez s. Marię Krystynę Gałuszkę OSU⁸, a także opracowanie w formie pieśni liturgicznej autorstwa ks. Wojciecha Kałamarza CM, popularyzowaną w *Śpiewniku kościelnym*⁹. Osobliwość polskiego hymnu rodzi pytania, w jaki sposób ukazane są w nim postacie Cyryla i Metodego, co możemy dowiedzieć się z jego treści o tych świętych, na co położone są akcenty z ich bogatego życia i o znaczeniu ich dla Kościoła w Europie.

Przeprowadzenie analizy tekstu *Bracia wybrani przez Boga* uporządkowane będzie według głównych tematów poruszonych w pięciu zwrotkach hymnu. Wydobytą z tekstu zarys postaci zostanie skomentowany w odniesieniu do ich życiorysów, nauczania Jana Pawła II, całej liturgii rzymskokatolickiej. Ponadto zostanie dokonane porównanie ze słowami starej polskiej pieśni¹⁰, włoskiego hymnu na Jutrznę *Risuoni nella Chiesa*, gdyż on także jest odpowiedzią na papieskie nauczanie¹¹. Z racji ekumenicznych główne myśli z polskiego hymnu będą poszerzone o wybrane tematy ze wschodniej twórczości muzycznej.

1. Bracia wybrani przez Boga, by głosili wiarę

„Bracia wybrani przez Boga, / miłością Jego złączeni, / poszli w odległe krainy, / by głosić wiarę Chrystusa”¹².

W całym omawianym przez nas polskojęzycznym hymnie święci patroni Europy: Cyryl, mnich, i Metody, biskup, nie są wspomniani z imienia¹³. W kontekście całego utworu przemilczenie osobistych imion tych wybitnych postaci wyraża szacunek do nich i wpisuje się w łacińską tradycję hymniczną¹⁴. Określenie „bracia” nie tylko podkreśla ich wzajemne pokrewieństwo, ale wpisuje się

⁷ Od 1980 r. decyzją św. Jana Pawła II są współpatronami Europy (obok św. Benedykta); por. SlAp, p. 1–3.

⁸ Zob. Krystyna Gałuszka, Jan Łaś. 1990. *Uwielbiamy Pana. Śpiewy Liturgii Godzin. Hymny. Wydanie z harmonizacją*. T. 3: *Własne o świętych (A)*. Kraków (nr 211), 252; por. LG II, 1249.

⁹ Zob. Jan Siedlecki. 2020⁴¹. *Śpiewnik Kościelny*. Red. Wojciech Kałamarz, Andrzej Ziółkowski. Cz. 1. Kraków: Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy (nr 432), 6211–622 (dalej: JS 2020).

¹⁰ *Święci Cyrylu, Metode*. SK 1838 (zwr. 1–11), 984–985.

¹¹ Zob. LdO III1989 [*Lodi mattutine*] (zwr. 1–5), 1295.

¹² *Bracia wybrani przez Boga* [hymn w Godzinie czytań], LG III 1987 (zwr. 1), 1119.

¹³ Bracia Konstantyn, ur. ok. 827 r. (imię zakonne Cyryl), i Metody, ur. ok. 815 r. (właściwie Michał), pochodzili z Salonik w Grecji. Po studiach w Konstantynopolu zostali wysłani jako misjonarze na Morawy; zob. MR 1986, 21’.

¹⁴ Por. *Sédibus caeli nitidis receptos / Dicite athlétas géminos, fidéles; / Slávicæ duplex cólumen decúsque / Dicite gentis*. BR II (zwr. 1), 405 S.

w teologię św. Pawła Apostoła, który zwracał się do swoich adresatów w wierze tytułem „bracia” (por. 1 Tes 2,1 i nast.). Taki termin przypisany Cyrylowi i Metodemu nabiera wieloznacznego wymiaru i szereguje ich w grupie wierzących uczniów Chrystusa¹⁵, tym bardziej, że jako zakonnicy żyli radami ewangelicznymi. Odsyła do nauczania św. Jana Pawła II, który nazwał ich: „święci Bracia z Salonik”¹⁶, nawiązuje do wschodniej tradycji¹⁷, a także współcześnie stanowi niejednoznaczny pomost z pojęciem braterstwa rozumianym przez papieża Franciszka¹⁸.

Według omawianego hymnu braterstwo Cyryla i Metodego wypływa z ich miłości ku Chrystusowi. To Jego miłość jest źródłem jedności obu misjonarzy wybranych przez Boga, by głosili wiarę Chrystusa w odległych krainach. Motyw miłości jest nową treścią w stosunku do starych pieśni ludowych i innych chrześcijańskich utworów ku czci tych świętych. W polskojęzycznym hymnie na pierwszym planie wymieniony jest aspekt uczuciowy, wolitywny, jako źródło zaangażowania apostoelskiego braci i główne uzasadnienie głoszenia wiary w Chrystusa. Takie ujęcie odróżnia hymn w stosunku do dziewiętnastowiecznych utworów, w których jako główny problem wysuwa się głoszenie prawdy Ewangelii i troska, by święta wiara dotarła do pogańskich, grzesznych Słowian. Zatem dostrzega się, że Cyryl i Metody, przedstawieni w polskojęzycznej *Liturgii godzin*, zinterpretowani są przez autora tekstu w duchu współczesnej epoki, która preferuje miłość (jakkolwiek rozumianą), a do prawdy ma stosunek ambiwalentny (przyjmując nawet wielość prawd). Wyraźniej motyw miłości Chrystusowej, jako *novum* tematyczne, wybrzmi w porównaniu z rzymską liturgią Mszy św. Antyfony na wejście (introit) wskazuje na prawdę jako podstawę działalności pasterskiej: „Święci mężowie stali się przyjaciółmi Boga, * gorliwie głosząc prawdę Bożą zasłużyli na wieczną chwałę”¹⁹.

Drugą ważną właściwością braci jest ich wybranie przez Boga. Zgodnie z Ewangelią (por. Mk 3,13-15; J 13,18; 15,16) i tradycją Kościoła, zarówno zachodniego, jak i wschodniego, polskojęzyczny hymn umieszcza ich w gronie Apostołów wyróżnionych do specjalnego zadania, by rozpowszechniali Ewangelię. Są „wybrani przez Władcę Zastępów, Pana Jezusa, na apostołów dla narodów słowiańskich”²⁰.

¹⁵ Zob. *Brat*. SNT, 172–173.

¹⁶ Por. SIAp, p. 3.

¹⁷ Zob. *Akatyst do świętych Cyryla i Metodego, równych apostołom, nauczycieli Słowian* (20.02.2022). <https://www.cyryli-metody.marianie.pl/akatystCiM.htm> (dalej: AŚCiM).

¹⁸ Por. Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*. Kraków: Wydawnictwo M, 1–2.

¹⁹ MR 1986, 21’.

²⁰ Zob. Kontakion 1. AŚCiM.

W porównaniu z pieśnią wyrosłą na podłożu pobożności ludowej: *Święci Cyrylu, Metody*, występuje pozytywne akcentowanie głoszenia wiary Chrystusa²¹. Dostrzega się tu posoborowy nurt idei nowej ewangelizacji²². Dawniej podkreślano aspekt „nawracania”: „Święci Cyrylu, Metody, / Coście Słowiańskie narody, / Do Chrystusa nawracali, / Apostołami stali”²³.

Kiedy bracia przybyli na Morawy, rozpoczęli dzieło jednoczenia pogan w katolickiej wierze²⁴. W ujęciu włoskiego hymnu *Risuoni nella Chiesa*, w Kościele rozbrzmiewa ze Wschodu na Zachód ekumeniczna pochwała Cyryla i Metodego²⁵. W polskojęzycznej propozycji brakuje wprost odniesienia do idei ekumenicznej. Natomiast święci bracia przejawiają wzajemną miłość w Chrystusie, która jest fundamentem chrześcijańskiej jedności, co zgodne jest z łacińską tradycją²⁶, duszpasterskim kierunkiem wyznaczonym przez Sobór Watykański II²⁷ i nauczaniem Jana Pawła II²⁸. Eucharystia jest źródłem jedności i jednocześnie znakiem nowej ludzkości, pojednanej z Bogiem przez miłość²⁹.

2. Z mądrością i zapalem wskazują drogę do Chrystusa

„Pan ich obdarzył mądrością, / zapalem, wiedzą i męstwem, / aby pogańskim narodom / wskazali drogę do Niego”³⁰.

Pozytywne cechy Cyryla i Metodego wymienione w polskojęzycznym hymnie *Bracia wybrani przez Boga* harmonijnie współbrzmia z włoskim ujęciem tych postaci: to mistrzowie mądrości i ojcowie w wierze. Przynosząc światło Ewangelii, świecą jak pochodnie na drodze narodów³¹. W posoborowej twórczości liturgicz-

²¹ *Bracia wybrani przez Boga* [hymn w Godzinie czytań]. LG III 1987 (zwr. 1), 1119.

²² Zob. Paweł VI. 2001. *Adhortacja apostolska „Evangelii Nuntiandi”*. Wrocław: Wydawnictwo TUM, p. 40–48.

²³ *Święci Cyrylu, Metody*, ŚK 1838 (zwr. 1), 984.

²⁴ Zob. Józef Budniak. 2009. *Jednoczeni w różnorodności. Tradycja cyrylo-metodiańska jako paradygmat procesu pojednania Kościołów, kultur i narodów*. Katowice Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 25–35.

²⁵ *Risuoni nella Chiesa / da oriente ad occidente / l’ecumenica lode / di Cirillo e Metodio*. W *Risuoni nella Chiesa*, LdO III, 1989 [*Lodi mattutine* – hymn na Jutrznię] (zwr. 1), 1295; wydaje się, że to jest perspektywa zachodnioeuropejskiego myślenia; zob. Jerzy Tofiluk. 2005. „Dekret o ekumenizmie w spojrzeniu teologów prawosławnych”. *Studia Theologica Varsaviensia* 43, 1, 187–191.

²⁶ Por. *Hos amor fratres sociavit unus, / Unaque abdixit pietas eremo, / Ferre quo multis celerent beate / Pignora vitae*, BR II (zwr. [2]), 405 S.

²⁷ Zob. DE 4.

²⁸ Zob. SlAp, p. 14.

²⁹ Por. *Modlitwa nad darami*. MR 1986, 22’.

³⁰ LG III 1987 (zwr. 2), 1119.

³¹ *Maestri di sapienza / e padri nella fede / splendono come fiaccole / sul cammino dei popoli*. W *Risuoni nella Chiesa*, LdO III 1989 (zwr. 2), 1295.

nej święci Cyryl i Metody wpisują się w ogólnoludzką wędrówkę ludu Bożego do swego ostatecznego przeznaczenia³².

Mądrość Cyryla i Metodego wychwalana jest także w tradycji wschodniej. Czczeni są jako „mądrzy Bogiem nauczyciele”. W *Akatyście* znajdują się rozszerzone zalety tych świętych posłańców oraz wyjaśnienie źródła ich owocnego zaangażowania. Mądrość i gorliwość otrzymali dzięki łasce Stworzyciela Aniołów i Pana Zastępów, która towarzyszyła im, ochraniając i umacniając ich przez wszystkie dni życia. Z taką nadprzyrodzoną pomocą czynami i słowami wszystkim skutecznie głosili chwałę Bożą po miastach i pustyniach³³.

Ogólne stwierdzenie w liturgicznym hymnie, że bracia „pogańskim narodom / wskazali drogę” do Pana, jest zubożeniem informacji przekazywanych w dawnym hymnie łacińskim³⁴, jak i w pieśniach ludowych³⁵. Według XIX-wiecznego przekazu wierni pouczani byli o szczegółach tej misji: „Coście krajów obieżeli, / Ileście trudów podjęli, / Gdy aż z Konstantynopola / Zaszliście w Słowiańskie pola. / [4.] Krym, Sarmaty, Bułgariją, / Serwy [Serby], Czechy, Morawiją, / Obiegliście Boga głosząc, Ewangelię obnosząc”³⁶.

„Bracia”, będąc wykształconymi i wierzącymi w Chrystusa, umiejętnie „wskazali drogę do Niego”. Ich odniesienie do Pana wpisuje się w nauczanie Jana Pawła II z Jego zawołaniem: „Otwórzcie drzwi Chrystusowi”.

3. Są błogosławieństwem dla rodziny Słowian

„Błogosławieństwem się stali / dla Słowian wielkiej rodziny, / której przynieśli Nowinę / i dali język modlitwy”³⁷.

Bóg przez Cyryla i Metodego doprowadził słowiańskie narody do światła Ewangelii³⁸. W świetle głoszonego przez słowiańskich misjonarzy Objawienia Bożego błogosławieństwo, które przynieśli, oznacza wkroczenie Boga w dzieje

³² Por. Sylwester Jaśkiewicz. 2015. Eklezjologia ludu Bożego w nurcie II Soboru Watykańskiego. W *Kościół lokalny w Kościele Chrystusa*. Red. Robert Kantor, 11. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II.

³³ Por. Kontakion 1 i Ikos 1. AŚCiM.

³⁴ *Luce, quæ templis superis renidet, / Búlgaros complent, Móravos, Bohémos*. BR II (zwr. [3]), 405 S.

³⁵ Podobnie antyfona na Komunię nie podaje szczegółów misji Cyryla i Metodego, ale aplikuje tekst biblijny, wskazując na ich kontynuację dzieła Apostołów: „Uczniowie poszli i głosili Ewangelię, * a Pan współdziałał z nimi * i potwierdzał naukę znakami, które jej towarzyszyły”; (por. Mk 16,20); MR 1986, 22’.

³⁶ *Święci Cyrylu, Metody*. ŚK 1838 (zwr. 3–4), 984–985.

³⁷ LG III 1987 (zwr. 3), 1119.

³⁸ Por. *Kolekta*. MR 1986, 22’.

ludu, dotychczas pogańskiego. Ci dwaj Apostołowie włączyli w ludzką egzystencję pełnię życzliwości Boga, Jego wolę, opatrność, zamysł, zbawczą dobroć i życie w Jezusie Chrystusie. Człowieczeństwu wielkiej rodziny słowiańskiej nadali nowy, optymalny wymiar. Bóg napełnił ich „wszelkim błogosławieństwem duchowym na wyżynach niebieskich – w Chrystusie” (Ef 1,3)³⁹.

W polskojęzycznym hymnie pominięto hagiograficzne informacje z życia braci Cyryla i Metodego, dotyczące ich silnych związków z Rzymem, obrony liturgii w języku starosłowiańskim u papieży i relikwiami św. Klemensa, o czym wspominają dawne teksty śpiewane⁴⁰. „Ciało Klemensa świętego / Razem i z kotwicą jego, / Z Chersonu przez tyle drogi, / Przenieśliście w Rzymskie progi. / [6.] Od Mikołaja pierwszego, / Ojca wiernych najwyższego, / Zjednaliście pozwolenie, / Na chwały Boskiej zwiększenie, / [7.] Aby językiem Słowiańskim / Obrządki w kościele Pańskim, / Służby Boga odprawiano, / Czem więcej dusz zyskiwano”⁴¹.

Perturbacje i wysiłki związane z głoszeniem Ewangelii według nowatorskich zasad inkulturacji opisane są w tradycji wschodniej⁴²: „Pełnymi podziwu apostołami okazali się święci Bracia, nie znający odpoczynku w ciągłych swoich trudach: bo św. Cyryl zaniemógł przez swoje liczne mozoły i szybko po przybyciu do Rzymu zakończył swe życie. A św. Metody pokrzepiony gorliwością swego brata i uhonorowany błogosławieństwem papieża Hadriana, dla dokonania nowych dzieł bohaterskich wrócił na Morawy i do Panonii, gdzie poniósł bardzo wielkie trudy”⁴³.

Św. Metody mężnie znosił niezrozumienia, przeciwności, a nawet oszczerstwa i fizyczne prześladowania. Zachował przykładną wierność Kościołowi, dochował wiary i wywiązał się z biskupich zobowiązań przyjętych wobec Kościoła w Bizancjum, a także wobec Kościoła w Rzymie, dzięki któremu „wypełniał swój urząd arcybiskupa *pro fide* na «obszarze św. Piotra»”⁴⁴.

Święci Cyryl i Metody położyli fundament do rozwoju języka⁴⁵. „Poznawszy, że ich współplemieńcy Słowianie wyznają prawdziwą wiarę, a nie mogą słowa Bożego czytać w swoim języku, dołożyli starań, by przetłumaczyć Księgi święte

³⁹ Por. *Błogosławić, błogosławieństwo*. SaNT 2003, 13–14.

⁴⁰ Por. *Mox feras turmas numerosa Petro / Agmina ducunt; Quæque vos clamat generosa tellus / Servet æternæ fidei nitorem: / Quæ dedit princeps, dabit ipsa semper / Roma salutem*. BR II (zwr. [3], [5]), 405 S.

⁴¹ *Święci Cyrylu, Metody*. ŚK 1838 (zwr. 5–7), 985.

⁴² Zob. SlAp, p. 10–11.

⁴³ Ikos 7. AŚCiM.

⁴⁴ SlAp, p. 15.

⁴⁵ Zob. Tomasz Stempa. 2012. „Początki piśmiennictwa słowiańskiego oraz tłumaczeń na język cerkiewnosłowiański. Cerkiewnosłowiańskie tłumaczenia, historia i rozwój”. *Elpis* 14 (25–26): 391–411.

na język słowiański, aby każdy człowiek w swym rodzimym języku wychwalał Boga⁴⁶. Sprawili, że z nawracających się synów, posługujących się różnymi językami, rodził się Kościół trwający na jednomyślniej modlitwie⁴⁷.

4. Otaczają opieką ludzi w udęcę

„Dzisiaj niech swoją opieką / otoczą ludzi w udęcę, / aby cierpienie wydało / stokrotny owoc dla nieba⁴⁸.”

Bracia Sołunscy, sami cierpiący dla ewangelizacji pogańskich ludów, ukazani są jako opiekunowie udęczonej ludzi⁴⁹. Czczeni są z perspektywy katolickiej wiary. Święci Pańscy to ci, którzy przez swą nadprzyrodzoną opiekę pomagają modlącym się do nich, aby ich cierpienie nie było daremne, ale przyniosło „stokrotny owoc dla nieba⁵⁰.”

Owocem apostołskiego zaangażowania Cyryla i Metodego jest rozpowszechnienie Dobrej Nowiny o zbawieniu wśród udęczonej pogaństwem ludzi⁵¹. W omawianym hymnie podkreślona została ich ewangeliczna, stuprocentowa efektywność we współpracy z łaską Bożą, obumieraniu dla Słowa Bożego i aktywności w wykorzystaniu darów Pańskich⁵².

W polskojęzycznym hymnie *Bracia wybrani przez Boga* święci Cyryl i Metody są patronami cierpiących ludzi. Jednak występuje tu koncepcja pouczająca o wartości chrześcijańskiego cierpienia⁵³. W dotychczasowej konwencji, w pieśniach wyrosłych z pobożności ludowej, wierni proszą swych patronów o zdrowie, natomiast w liturgicznym hymnie kształtowana jest dojrzała postawa chrześcijańska owocnego wykorzystania cierpienia jako powołania w drodze do nieba⁵⁴.

W polskiej tradycji ludowej śpiewano: „O wy wielcy pracownicy! / W Chrystusa Pana winnicy, / Wnieście do Boga swe modły, / Za nas niegdyś lud wasz podły. / [9.] Abyśmy tej wiary świętej, / Od przodków naszych przyjętej, / Aż do

⁴⁶ Ikos 5. AŚCiM.

⁴⁷ *Nella preghiera unanime, delle lingue diverse / si rinnovò il prodigo / della Chiesa nascente*". W *Risuoni nella Chiesa*, LdO III 1989 (zwr. 4), 1295.

⁴⁸ LG III 1987 (zwr. 4), 1119.

⁴⁹ Por. *Débitam cincti méritis corónam, / Pérgite o flecti lácrimis precántum; / Prisca vos Slavis opus est datóres / Dona tuéri*. BR II (zwr. [4]), 405 S.

⁵⁰ Zob. *Owoc*. SaNT 2003, 172.

⁵¹ Zob. przypowieść o siewcy i jej wyjaśnienie: Mt 13,1-9.18-23; Mk 4,1-9.13-20; Łk 8,4-8.11-15.

⁵² Zob. *SlAp*, p. 23-27.

⁵³ Por. Jan Paweł II. 1984. *List apostołski „Salvifici doloris”*. Watykan, p. 26-27; zob. Zdzisław J. Ryn. 2006. „Jan Paweł II: katecheza cierpienia i umierania”. *Annales. Etyka w życiu gospodarczym* 9 (1), 15-25.

⁵⁴ Zob. KKK 2606, 2825.

śmierci dochowali, / Zawsze w niej statecznie trwali. / [10.] Byśmy podług wiary żyli, / Bogu nabożnie służyli, / Przodków naszych naśladowując, / W cnoty ich wiernie wstępując. / [11.] Sprawcie nam grzechów zgładzenie, / Kary Boskiej odpuszczenie, / W dobrem do końca wytrwanie, / Wieczne z Bogiem królowanie⁵⁵.

W hymnie *Bracia wybrani przez Boga* można dostrzec pewną aluzję do ich cierpień i śmierci Cyryla, które opisywane są w innych utworach, zwłaszcza opisujących moment ich śmierci⁵⁶. Południowi i wschodni Słowianie więcej miejsca poświęcają szczegółom tych wydarzeń.

W modlitwie śpiewają: „Zadziwiające dla wszystkich było odejście św. Cyryla, bo myślał nie o życiu doczesnym, ale prosił Pana za nowo ochrzczone przez siebie narody, by umocnił ich w prawdziwej wierze i ochronił przed trójjęzyczną herezją oraz przed innymi napaściami i nieszczęściami, świętego zaś Metodego upominał, mówiąc: «Oto, bracie, byliśmy parą w zaprzęgu, jedną bruzdę ciągnąc, a teraz ja padam u zagrody, dnia swego dokonawszy. Ty zaś bardzo lubisz świętą Górę Olimp, przecież nie porzucaj dla tej góry nauczania narodów słowiańskich»⁵⁷.

W czeskiej pobożności wspomina się, jak umierał Cyryl, apostoł morawskiego ludu. Do Boga odchodził na wieczność ten, który głosił zbawienie krzyża. Jego konanie miało miejsce w Rzymie, gdzie udał się, posłuszny i pełen zaufania papieskiemu wezwaniu. Wraz ze swoim bratem Metodym przybył do piotrowej opoki, by dać wyraźny dowód, że zawsze zachowywał czystość wiary. Cyryl wypełnił swoje zadanie i jego ciało leży zmęczone ciężką pracą. Na łożu śmierci nie rozpacza, a jego dusza w radości wraca do niebieskiej ojczyzny. Wzruszająco opisany jest ostatni dialog świętych braci. Cyryl, którego gasnące oczy ulatują z ziemskiej doliny, ale twarz rozkwita w niebiańskim pokoju, obiecuje bratu swoje nieustające wstawiennictwo w niebie u Pana, aby błogosławił pozostającym wysiłki, tak by zjednoczyła ich jedna nagroda. Metody zaś jest pogrążony w głębokim smutku. Ściska rękę swego wiernego brata, przysięga mu, że szybko podejmie ich zadanie (znów chwyci pług świętego). Wtedy błogosławiony Cyryl wstał, pobłogosławił swoim uczniom i bratu, który po raz ostatni usłyszał drogi mu szept: *Pozyskaj Morawian dla Chrystusa!*⁵⁸

⁵⁵ *Święci Cyrylu, Metody*. ŚK 1838 (zwr. 8–11), 985.

⁵⁶ Św. Cyryl zmarł 14 lutego 869 r., a św. Metody – 6 kwietnia 885 r.

⁵⁷ Kontakion 8. AśCiM.

⁵⁸ Por. *Přístup, Moravěno, přístup bliže, / viz jak apoštol tvůj umírá, / Cyril, jenž ti kázal spásu kříže, / na věčnost se k Bohu ubírá. / Poslušen jsa hlasu papežova, / k Římu v jistotě tak putoval, / jasný důkaz dala jeho slova, / ryzost víry že vždy zachoval. / [2.] S věrným bratrem Metodějem spolu, / k Petrově se skále dostavil, / a tam ke svých Moravanů bolu, / pozemský svůj úkol dokončil. / Ejhle, lože na němž tělo klesá, / unaveno těžké po práci, / Cyril nenařiká, duše plesá, / v nebeskou vlast se již navrácí. / [6.] Já pak za to v nebi bez ustání, / přimlouvát se budu u Pána, / aby žehnal tvému namáhání, / až nás jedna spojí odměna. / Domluvil tak věrný sluha Páně, / rajský mír v tváři rozkvétá, / oko, hasnouc, od pozemské pláně / k svatým horám s touhou zalétá. / [7.] Metod zatím v žalu přehlubokém, / tiskne ruku bratra věrného, / přísahá mu, že se rychlým krokem, / uchopí zas pluhu*

W tradycji rosyjskojęzycznej opis ostatnich chwil Cyryla, kiedy opuszcza ziemski świat, jest nieco powściągliwszy, ze zwróceniem akcentu na zadanie, jakie stoi przed Metodym po śmierci jego brata. Konający „przy skale Piotrowej” oznajmił współczującemu mu bratu, że gotowy jest przyjąć śmierć i prosił go, aby dał mu wytchnienie w ostatniej godzinie. Treścią ostatniej woli Cyryla było, by Metody powrócił do słowiańskich synów, uprawiał tam Chrystusową niwę (pole), aby owoc wiary wrastał, dojrzewał, żeby słowiański ród ujrzał światło prawdy. Ze swej strony konający obiecywał, że w niebie będzie się modlił do Pana, by dał im umocnienie w wierze i błogosławił ich wspólny trud. Wyraził także nadzieję, że wszyscy Słowianie przyjdą do Chrystusa⁵⁹.

W tym samym tonie utrzymany jest tekst *Akatystu* ukazujący późniejszą śmierć drugiego z Braci Sołuńskich, który żegnał się ze swymi uczniami: „Zachować chcąc nową owczarnię Chrystusową przed wilkami bezcielesnymi, św. Metody na śmiertelnym łożu bardzo prosił swych uczniów, by wytrwale trzymali się prawdziwej wiary, nie lękali się knozań wroga, ale nawet w smutkach i atakach za wszystko Bogu dziękowali, śpiewając: Alleluja”⁶⁰.

W ten sposób, bezbronną mocą Chrystusowego krzyża, Cyryl i Metody zgromadzili ludzi w świetle Królestwa Bożego⁶¹.

5. Odbierają sławę jako Boży posłańcy

Liturgiczny hymn ku czci świętych braci wieńczy doksologia: „Ojcu, Synowi, Duchowi / niech będzie chwała na wieki, / sława zaś Bożym posłańcom / za dar zbawiennej nauki. Amen”⁶².

Dzięki Bożym posłańcom oddawana jest wieczna chwała trzem Osobom Boskim. Modlącym się katolikom towarzyszy wdzięczność do Cyryla i Metodego, którym należna jest sława. Motyw pamięci wobec dobrodziejów i wyrazy wdzięczności podkreślają słowa pieśni *Święci Cyrylu, Metody*: „Sławim Wasze

svatého. / Nato pozvedá se Cyril blahý, / žehná žákům svým i bratrovi, / naposledy slyšet šepot drahý: / Moravany získej Kristovi!; za: Andrzejewski. „Święci Cyryl i Metody”. 2013, 74.

⁵⁹ *Obnimis' so mnoj, slawianskij brat / pomjanut' s toboj ja wmiestie rad / djen, kogda pokinul mir ziemnoj / prosvietitel' nasz, Kiryl swiatoj. / K bratu Metodiju u skaacy Pietrowoj / tak wieszczal on, smiert prinjat gotowjy: / „Brat Metodij, sostradalnik moj / ty poslednij czas moj upokoj. / Wozwratis' k slawianskim ty synam, / wozrasti Christowu niwu tam, / szto by wiery plod wozros, sozriet, / szto b slawianskij rod swiet prawdy zriet. / Ja z w Niebiesach budu Gospodu molitsa, / szto b im w wierie dal On utwierditsa. / I Gospod blagoslowit nasz trud, / wsje Slawjanie ko Christu pridut; za: Andrzejewski, „Święci Cyryl i Metody”. 2013, 74.*

⁶⁰ Kontakion 10. AśCiM.

⁶¹ Zob. *Con la potenza inerme, della croce di Cristo / raccolsero le genti / nella luce del Regno. W Risuoni nella Chiesa, LdO III 1989 (zwr. 3), 1295.*

⁶² LG III 1987 (zwr. 5), 1119.

dla nas trudy; / Wyście jedni z pierwszych byli, błąd pogaństwa z nas zrzucili”⁶³; „Wyście nas wiary uczyli, / Wyście przodków naszych chrzcili; / Wam winniśmy oświecenie, wiary świętej rozkrzewienie”⁶⁴.

Dzięki Cyrylowi i Metodemu współcześni katolicy obrządku rzymskiego, posiadając „dar zbawiennej nauki”, oddają chwałę należną Bogu w Trójcy Jedynemu⁶⁵ oraz modlą się we Mszy św. o otwarcie serc na zrozumienie Bożego Słowa i o zjednoczenie w lud wyznający prawdziwą wiarę⁶⁶. Tradycja ukierunkowania modlitwy ku Bogu kontynuowana jest w nowych kompozycjach religijnych⁶⁷.

Na koniec należy zauważyć, że w porównaniu ze wschodnim *Akatystem*, rzymska tradycja oszczędnie i powściągliwie wysławia świętych Cyryla i Metodego⁶⁸. Kościoły obrządku wschodniego bardzo dużo zawdzięczają Braciom Sołuńskim, bo wiarę chrześcijańską oraz liturgię i kulturę wyrosłą z języka ewangelicznego. Dla katolików obrządku zachodniego święci Cyryl i Metody są raczej apostołami zapraszającymi do poszerzania własnej tradycji o duchowe bogactwo chrześcijaństwa zakorzenionego w narodach wschodniej Europy. W zwyczajach społeczności zachodnioeuropejskiej, w 14. dniu lutego rozpowszechnione były i nadal są obchody święto św. Walentego, przyjmując stopniowo charakter komercyjny i obyczajowy.

Podsumowanie

Postacie świętych Cyryla i Metodego ukazane w hymnie *Bracia wybrani przez Boga* różnią się od świętych Pańskich, przedstawianych w hymnach budowanych w nurcie średniowiecznej pobożności. Zgodnie z zarządzeniem papieża Pawła VI na pierwszym miejscu ukazano ich duchową sylwetkę oraz podkreślono ich wpływ na życie Kościoła – w tym wypadku na terenach słowiańskich⁶⁹. Święci bracia, wspominani w liturgicznej modlitwie, wolni są od szczegółowych treści

⁶³ *Święci Cyrylu, Metody!*, za: *Kancyonał Katolicki* (28.10.2022). <http://spiewnik.katolicy.net/index.php?topic=945.0>.

⁶⁴ *Święci Cyrylu, Metody*. ŚK 1838 (zwr. 2), 984.

⁶⁵ Zob. *O Dio trino e unico, / A te l'incenso e il canto, / L'onore e la vittoria, / A te l'eterna gloria. Amen*. W *Risconi nella Chiesa*, LdO III 1989 (zwr. [5]), 1295. W swobodnym tłumaczeniu: „O Boże w Trójcy Jedyny, / Tobie kadzidło i pieśń, / honor i zwycięstwo, / Tobie wieczna chwała”.

⁶⁶ Por. *Kolekta*. MR 1986, 22’.

⁶⁷ Zob. Anna Vorozhko. 2012. „Muzyka zwrócona ku Bogu”. *Elpis*. 14 (25–26): 413–437.

⁶⁸ Por. *Gentis humanæ Sator et Redemptor, / Qui bonus nobis bona cuncta præbes, / Sint tibi grates, tibi sit per omne / Glória sæclum. Amen*. BR II (zwr. [6]), 406 S.

⁶⁹ Por. Paweł VI. 1970. *Konstytucja apostolska „Laudis canticum”*. Rzym. W LG I (p. 7), 16.

hagiograficznych, pielęgnowanych w pobożności ludowej, a których prawdziwość jest trudna do udokumentowania.

Znaczącym faktem jest przemilczenie ich własnych imion, a nazwanie ich „braćmi”. Ukazani są w dynamice głoszenia Ewangelii wśród Słowian. Tożsamość Cyryla i Metodego wynika z ich odpowiedzi na dar powołania i wskazywania pogańskim ludom drogi do Chrystusa. Miłość Chrystusowa jest motywem ich apostołskiej aktywności. Do cnót, jakimi Bóg ich obdarzył, należą: mądrość, ewangelizacyjny zapał, wiedza i męstwo.

Dając ludom język modlitwy, stali się błogosławieństwem dla rodziny Słowian. Jako posłańcy Boży dzisiaj cieszą się należną im sławą i otaczają opieką ludzi, aby ich cierpienia wydały stokrotnie owoc dla nieba.

Bibliografia

Dokumenty Kościoła

- Dekret o ekumenizmie „Unitatis redintegratio”*. 1964. W *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. 2002². 193–208. Poznań: Pallottinum.
- Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*. Asyż: Libreria Editrice Vaticana.
- Jan Paweł II. 1985. *Encyklika „Slavorum Apostoli”*. Rzym: Libreria Editrice Vaticana.
- Jan Paweł II. 1995. *Encyklika „Ut unum sint”*. Rzym: Libreria Editrice Vaticana.
- Jan Paweł II. 1984. *List apostołski „Salvifici doloris”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Katechizm Kościoła katolickiego*. 2002. Poznań: Pallottinum.
- Leon XIII. 1880. *Encyklika „Grande munus”* (25.10.2022). <http://www.cyrylimetody.marianie.pl/grande.pdf>.
- Paweł VI. 2001. *Adhortacja apostołska „Evangelii nuntiandi”*. Wrocław: Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna.
- Paweł VI. 1982. *Konstytucja apostołska „Laudis canticum”*. W LG I, 11–21.

Księgi liturgiczne i zbiory śpiewów

- Akatyst do świętych Cyryla i Metodego, równych apostołom, nauczycieli Słowian* (20.02.2022). <https://www.cyrylimetody.marianie.pl/akatystCiM.htm>.
- Breviarium Romanum*. 2008. T. 2, Seduni: Siauiliense, Lithuania.
- Gałuszka Krystyna, Łaś Jan. 1990. *Uwielbiamy Pana. Śpiewy Liturgii Godzin. Hymny. Wydanie z harmonizacją*. T. 3: *Własne o świętych (A)*. Kraków.
- Kancyonał Katolicki* (28.10.2022). <http://spiewnik.katolicy.net/index.php?topic=945.0>.

- Keller Szczepan. 1871. *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*. Pelplin: Komis Księgarni Jana Nepomucena Romana.
- Klonowski Teofil T. 1867. *Szczegół do nieba czyli Zbiór pieśni z melodyjami w kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych*. T. 2. Poznań: Wydawca Ludwik Neszbach.
- La liturgie des Heures*. 1991. T. 1. CERF-DESCLEE-MAME.
- Liturgia delle Ore secondo il rito romano*. 1985. III, *Tempo ordinario, settimane I–XVII, Ufficio divino rinnovato a norma dei decreti del Concilio Ecumenico Vaticano II e promulgato da Paulo VI*. Conferenza Episcopale Italiana, editio typica, Libreria Editrice Vaticana.
- Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*. 1982. T. 1: *Okres Adwentu. Okres Narodzenia Pańskiego*. Poznań: Pallottinum.
- Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*. 1987. T. 3: *Okres zwykły, tygodnie I–XVII*. Poznań: Pallottinum.
- Liturgia Horarum iuxta ritum romanum*. 1977. T. 3: *Tempus per annum, hebdomadae I–XVII, Officium divinum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum. Editio typica*. Libreria Editrice Vaticana.
- Mazurowski Józef. 1907³. *Melodye do Zbioru pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego. Ułożone do grania na organach i śpiewania na cztery głosy przez Józefa Mazurowskiego*. Pelplin: Nakładem księgarni „Pielgrzym”.
- Mioduszewski Michał M. 1838. *Śpiewnik kościelny*. Kraków: W drukarni Stanisława Gieszkowskiego.
- Mszal rzymski dla diecezji polskich*. 1986. Poznań: Pallottinum.
- Siedlecki Jan. 2020⁴¹. *Śpiewnik Kościelny*. Red. Wojciech Kałamarz, Andrzej Ziółkowski. Cz. 1. Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy.
- Szadowski Jan. 1885. *Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików, ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego, wyd. 3, poprawione i pomnożone*. Brunsberga [Braniewo]: Drukarnia Warmińska J.A. Wichert.

Opracowania

- Andrzejewski Mateusz. 2013. „Święci Cyryl i Metody w kulturze muzycznej XIX i pierwszej połowy XX wieku w kontekście oddziaływania idei słowiańskiej”. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Edukacja Muzyczna* 8: 59–79.
- Jaśkiewicz Sylwester. 2015. *Eklezjologia ludu Bożego w nurcie II Soboru Watykańskiego, Radom. W Kościół lokalny w Kościele Chrystusa*. Red. Robert Kantor, 7–32, Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II Wydawnictwo Naukowe.
- Ropiak Sławomir. 1992. „Katolickie śpiewniki polskie drukowane dla diecezji warmińskiej w latach 1856–1924”. *Studia Warmińskie* 29: 55–195.
- Ropiak Sławomir. 2000. „Pieśni o Świętych oraz rozmaite i przygodne w polskich warmińskich śpiewnikach drukowanych w latach 1858–1924”. *Studia Warmińskie* 37 (2): 347–370.

- Ropiak Sławomir. 2003. Cześć świętych w pobożności ludowej na przykładzie pieśni ze zbiorów warmińskich. W *Liturgia i pobożność ludowa*. Red. Władysław Nowak, 222–239. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.
- Ryn Zdzisław J. 2006. „Jan Paweł II: katecheza cierpienia i umierania”. *Annales. Etyka w życiu gospodarczym* 9 (1): 15–25.
- Stempa Tomasz. 2012. „Początki piśmiennictwa słowiańskiego oraz tłumaczeń na język cerkiewno-słowiański. Cerkiewnosłowiańskie tłumaczenia, historia i rozwój”. *Elpis. Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku* 14 (25–26): 391–411.
- Tofiluk Jerzy. 2005. „Dekret o ekumenizmie w spojrzeniu teologów prawosławnych”. *Studia Theologica Varsaviensia* 43 (1): 183–191.
- Vorozhko Anna. 2012. „Muzyka zwrócona ku Bogu”. *Elpis. Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku* 14 (25–26): 413–437.
- Widła Bogusław. 2003. *Słownik antropologii Nowego Testamentu*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio.

SŁAWOMIR ROPIAK, doktor habilitowany nauk teologicznych, profesor UWM, prezbiter archidiecezji warmińskiej, pracownik naukowy w Katedrze Teologii Pastoralnej i Katechetyki na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Specjalizuje się w badaniach nad teologią śpiewaną.

E-mail: slawomir.ropiak@uwm.edu.pl